

Förord

Den engelske författaren Douglas Adams (1952-2001) ansåg inte att det var nödvändigt med en skapare. Han frågar sig: *Räcker det inte med att man ser att en trädgård är vacker? Måste man tro att det bor älvor längst bak i den också.*

Eftersom historia i vetenskaplig mening anses böra vara baserad på skriftligt underlag, tar de tidiga civilisationernas historia sin början i slutet av 3000-talet f.v.t. då skriftspråket efter en tids förstadier etableras i Sumer och i Egypten. Vi kan dock aldrig riktigt förstå bakgrunden till det som skrivits för mycket länge sedan. Den brittiske författaren Leslie Poles Hartley ger på ett träffande sätt uttryck för detta i sin bok "Gudarnas budbärare". Där säger han: *Historien är ett främmande land. De gör saker annorlunda där.* Den hebreiska bibeln berättar om mytologiska, teologiska, historiska och allmänmänskliga händelser under en lång följd av år och talrika författare har under loppet av tio sekler bidragit till dess texter. Ofta betraktade de mänsklighetens historia med utgångspunkt från hur man ställde sig till Israels gud.

Även om mycket av vad som berättas stämmer överens med arkeologiska fynd, bör man vara noggrann med att särskilja fakta från myt. Med myter menas som regel oförklarliga händelser, som endast kan tolkas som gudars ingripande i människans värld (av grekiskans *mythos*). Således har Bibelns berättelser om patriarkerna, Josef, Mose och Josua ingen anknytning till personer och händelser som finns belagda i andra antika texter. Bibelns författare kan inte sägas ha skrivit objektiv historia i våra dagars mening. En väsentlig del av Bibeln upptar Guds löfte till Israels folk och hur detta avvek från förbundet med Gud. Många av berättelserna utgör ren skönlitteratur, inte historia i vår mening. De har i de flesta fall nedtecknats lång tid efter det att de sägs ha utspelat

sig. De bibliska författarna kan således inte ha vetat något om tillvaron i Kanaan under den egyptiska storhetstiden, eftersom de t.ex. inte nämner något om det näraliggande Egyptens dominans i området vid en tid då det s.k. "Mellersta riket" och "Nya riket" blomstrade. I Moseböckerna, där ju faraoner spelar så stor roll, nämns inte heller namnet på en enda farao. Däremot nämns i Bibelns övriga delar namnen på ett antal assyriska, babyloniska, persiska och grekiska kungar, vilka i tid ligger betydligt närmare författarna.

Davids "imperium" kan knappast ha varit så imponerande som beskrivs och arkeologer har inte återfunnit några inskriptioner om någon militär seger eller annan händelse som hyllar David. Det finns inte heller något säkert stöd för att det är Salomo som byggt templet i Jerusalem. Byggnaden finns inte omnämnd i de assyriska eller babyloniska kungarnas annaler och inga arkeologiska fynd tyder på att det så tidigt som kring mitten av 900-talet f.v.t. i Israel skulle ha funnits förutsättningar att bygga ett så imponerande tempel som beskrivs i Bibeln. Berättelserna om Salomo rymmer ett flertal omständigheter som skulle kunna hänföras till 600-talet f.v.t. och kanske är det först på 700- eller början av 600-talet som templet uppförs.

Statsbildningarna under de första kungarnas tid var oftast av ringa storlek och som regel centrerade kring en enda stad, vilken fungerade som politiskt och administrativt centrum. Bebyggelsen var mycket enkel. Detta bekräftas av på senare tid gjorda arkeologiska utgrävningar i Jerusalem. Det är först från 800-talet f.v.t. Bibeln står på fastare mark. Från denna tid lämnar dess historiska böcker många gånger ovärderlig information t.ex. om de assyriska, babyloniska, persiska och grekiska imperierna, som knappast står att finna någon annanstans. Hur man än ser på Bibeln som historisk källa så är det nödvändigt placera in de beskrivna händelserna i sin rätta tid och bakgrund. Under de ca 1.500 år som Bibeln utspelar sig tänkte och handlade man på skiftande sätt och det går självklart inte att värdera Bibelns berättelser utifrån da-

gens etiska och moraliska normer. Under biblisk tid var människor till övervägande del analfabeter och levde i en tradition med liknelser och bilder. Nutidens skriv- och läskunniga människor lever i en skriftlig tradition. I en muntlig tradition tänker man konkret, medan man i en skriftlig tänker abstrakt. Eftersom Bibelns berättelser i huvudsak varit avsedda att höras och inte att läsas, måste detta ha påverkat det sätt på vilket dessa fortplantade sig och så småningom skrevs ner. Säkert ser dagens bibeltext annorlunda ut än vad som en gång berättades i tält och vid lägereldar, och lika säkert har den ursprungligen nedskrivna texten fram till boktryckerikonstens upptäckt i mitten av 1400-talet blivit kopierad med många mer eller mindre medvetna felskrivningar.

Det går inte att bortse från den påverkan andra kulturer kan ha haft på Israels folk och dess gudstro. Monoteistisk tro uppstod inte spontant. Den utvecklades under inflytande av de stora expansiva kulturerna i Främre Orienten; den egyptiska, assyriska, babyloniska och persiska. Det hebreiska språket är inte unikt och knappast heller heligt. Det har sina rötter i det språk man talade i Kanaan och Fenicien under andra årtusendet f.v.t. Mycket i Bibeln har rönt påverkan av den sumerisk/mesopotamiska och egyptiska kulturen. Abraham, Josef och Mose är barn av sin tid och Ruts bok är ett gott exempel på de lagar och sedvänjor som rådde, då Bibelns kanske mest finstämda berättelse utspelar sig. Vad som berättas i Ordspråksboken, Predikaren och Jobs bok kan till stora delar återfinnas i mesopotamisk och egyptisk litteratur. Detsamma gäller "Höga Visans" kärlekslyrik. Berättelserna om Noa och "Syndafloden" och Josefs kontroverser med Potifar har uppenbara liknelser med såväl det sumeriska Gilgamesheposet som den egyptiska dödsboken.

De stora profeterna träder in då de som bäst behövs. Deras fördömande, tröstande och apokalyptiska ord, vilka många gånger hade mer social och politisk än teologisk bakgrund, påverkar fundamentalt israeliternas gudsuppfattning och är till väsentlig del baserade på de svårigheter som inträder, då assyrier och baby-

lonier gör livet svårt i de två israelitiska rikena Israel och Juda. Då efter den babyloniska exilen Israels överlevnad som folk inte längre står på spel och då monoteismen får fast förankring hos de förvisade, har profeterna spelat ut sin roll. Guds talesmän träder då ut ur historien och studier av Guds ord tar över.

Även om israeliterna inte skiljer sig särskilt mycket från grannfolken, så skiljer sig dess läror från andra samtida texter. Jahves förbund med Israel, Dekalogens absoluta krav, folkets dyrkan av sin ende gud, de enskilda människornas jämställdhet och profeternas oegennyttiga saknar motsvarighet på annat håll i antikens värld. Vid sidan om sitt teologiska budskap är Bibeln en ovärderlig källa till kunskap om hur även den enkla människan, som lever i krig och under ockupation i skuggan av världshistoriens första stormakter, tänkte och levde för mycket, mycket länge sedan.

Under alla de år jag studerat och undervisat i den hebreiska bibeln har jag lärt mig att älska den, inte så mycket för dess teologiska eller andliga innehåll, utan för dess fantastiska skildringar. Där finns allt man möter i livet: spänning, visdom, kärlek, ömhet och empati, men även svek, otrohet, grymhet och hat. Bibeln är en spegelbild av det liv människan lever och har levt sedan årtusenden tillbaka. Den som kritiserar Bibeln kritiserar därför livet självt. Det är Bibeln i dess egenskap av ett framstående litterärt verk jag önskar förmedla med min bok "Om Bibeln och dess värld". Under de sex år det tagit för mig att skriva denna har många dagar och nätter fyllts med stor glädje och med talrika aha-upplevelser.

Allan Garellick

oktober 2011